

ПРАВНИ ПРОБЛЕМИ ОСИГУРАЊА КОД НАС*

Констатацији о нужности и оправдању потребе постојања осигурања и у социјалистичком друштву — бар т.зв. осигурања ствари — тешко да се може и тешко да је потребно ма шта додати ономе што је истакао Маркс у *Капиталу* и *Критици Готског програма*: „Ти одбици (1) од неокрњеног приноса рада су економска нужност“ (2) додајући да ће фонд осигурања морати продужити „да постоји и после укидања капиталистичког начина производње“ (3). По та констатација потребе постојања и сама чињеница постојања осигурања у државама које су извршиле подруштвљавање основних средстава за производњу, а посебно у нашој земљи, одмах намеће низ питања како извршити задовољење ове потребе. То посебно зато што је осигурање колико правна толико и економска категорија која стоји, или бар треба да стоји у складу са свим осталим економским и правним категоријама, са свим осталим економским и правним установама, развијајући се у смислу и духу развоја целокупног друштвеног, и посебно правног система нашег друштва. Отуда управо у овом моменту једна општа констатација: установа осигурања је задржала од Ослобођења до данас свој облик и своју садржину, те се поставља питање да ли они и даље, тј. и данас одговарају нашем друштвеном и правном развоју. Притом се ово основно питање допуњује једним општим питањем: да ли смо код осигурања успели да већ од Ослобођења спроведемо опште принципе социјалистичких односа, а то ће рећи да ли смо, полазећи од коришћења онога што је постигнуто у области осигурања у капитализму, успели да учинимо корак даље и да ли смо у овој области створили услове за даљи развој у смислу смерница нашег општег развоја. А то се све поставља са врло различитих аспеката у којима се може посматрати осигурање, тако да је проблематика осигурања, као установе коју већ треба у целини и у свим њеним деловима подврћи једној темељитој анализи, многострука. Поставља се питање организационих облика установа преко којих се врши осигурање; питање учешћа с једне стране самих трудбеника који раде на пословима осигурања а с друге стране, и то нарочито, самих осигураника у управљању установама осигурања; питање појаве задружног осигурања и самоосигурања уопште; питање обавезног осигурања у много већем обиму и у сасвим другим грамама него што оно данас код нас постоји; питање међусобног односа појединих грама осигурања а посебно њиховог организационог и економског од-

(*) Реферат читан на Петој интерфакултетској конференцији правних факултета ФНРЈ одржаној у Скопљу октобра 1953 године.

(1) тј. одбици од целокупног друштвеног производа, међу које Маркс убраја и „резервни фонд или фонд за осигурање од несрећних случајева, елементарних незгода итд.“

(2) К. Маркс: *Критика Готског програма*, Београд, 1950, стр. 20.

(3) К. Маркс: *Капитал*, т. III, Београд, 1948, стр. 735.

носа; питање оправданости коришћења постојећих статистика и таблица „несретних случајева“, и то како у погледу осигурања ствари, посебно од пожара (с обзиром на чињеницу преласка својине над основним средствима у друштвене руке а и с обзиром на посебне мере и старање које наше друштво и радни колективи посвећују чувању ове имовине), тако и у погледу осигурања лица (с обзиром на промене у погледу процената смртности уопште и висине просечне границе живота радних људи у нашој земљи); питање опорезивања послова осигурања и постизања било какве акумулације кроз осигурање; питање места трошкова на име осигурања (премија) у систему укупног производа привредних организација и његовој расподели (то посебно ако би привредне организације из својих средстава, поред социјалног осигурања, вршиле и „приватна“ осигурања чланова својих колектива на случај несреће при раду(4) или на случај останка у једном колективу дуже времена — напр. најмање 10 година, што би могло да корисно утиче на даљу, вишу заинтересованост чланова радних колектива за успех привредних организација, а посебно што би, међу осталим мерама, и ова мера могла да утиче на повећање продуктивности рада) (5); питање међусобног економског ефекта појединих грана осигурања у односу на данашње гледање међусобних односа појединих привредних делатности у оквиру целокупног нашег живота (посебно однос индустрије, трговине и пољопривреде, што условљава одговор на питање одређивање стопа премија код тзв. активних и пасивних грана осигурања); питање, од прворазредног значаја, пласмана средстава и посебно тзв. математичких резерви осигурања (6), а нарочито питање могућности непосредног пласмана ових средстава у поједине објекте или њиховог ангажовања у поједина пословања односно питање укамаћења ових средстава код банака (којих, под каквим условима и са каквом накнадом); питање одговорности државе за обавезе из осигурања; питање проширења обима осигурања свих врста и средстава за постизање овога (пропаганда, повластице и др.); питања тзв. масовних и народних осигурања; питање узајамних правних односа осигуравача и осигураника на бази једнакости; питање последица пропуштања у материји осигурања; питање раскида уговора о осигурању и последица тога раскида; питање садржине полиса осигурања и права и дужности уговорних

(4) G. Wörner: Unfallverhütung als Teil der Betriebsrationalisierung, у Festgabe für Alfred Manes, Berlin, 1927, S. 113—124.

(5) Чији значај толико истиче друг Мијалко Тодорвић, у чланку: „Повећавање производње — основно питање наше економске политике“, Наша стварност, VII/1953, бр. 7—8, стр. 40—63.

(6) Антоније Тасић у чланку: Улога осигурања у нашој социјалистичкој привреди (Економист, II/1949, бр. 5—6, стр. 21—23) наглашује да је питање пласмана резерви кључна тачка доброг осигурања.

страна (7). И много других питања која стоје у ближој и даљој вези с овим основним, а која ми до данас нисмо довољно јасно ни отворено поставили па ни решили. Сва та, пак, питања претстављају једну целину, стојећи у тесној међусобној вези тако да захтевају и комплексну разраду, условљавајући се међусобно, па према томе условљавајући међусобно и своје одговоре односно решења појединих проблема (8). Међутим, сасвим је разумљиво да се ми овде не можемо задржавати на свима њима, већ ћемо се код највећег броја морати задовољити само констатацијом њиховог постојања. Ми би се пак посебно задржали на две групе питања: на оним која се тичу самих установа преко којих би се обављало осигурање (тј. на питању врста и организације осигуравача), и на оним која се тичу правних односа који проистичу из послова осигурања. Разуме се, задржавајући се само на основним проблемима у оквиру ових група питања и покушавајући да тиме створимо материјал за дискусију, чак тачније за почетак дискусије у целини, која и по својој садржини и по своме обиму мора једнога дана добити одговарајуће размере с обзиром како на сам значај тако и на ефекат установе осигурања (9).

I

Данас се код нас као једини носилац осигурања јавља Државни осигуравајући завод, тако да се у вези питања носиоца осигурања поставља само питање унутрашње реорганизације или стварања више

(7) Од систематских дела која обрађују многа од ових питања в. А. Manes: *Allgemeine Versicherungslehre*, Bd. 1—3, Leipzig, 1930—1932 (где је исцрпно наведена литература како општа тако и о појединим питањима); W. Kisch: *Handbuch des Privatversicherungsrecht*, Bd. 1—3, Berlin, 1919—1922; A. Ehrenzweig: *Versicherungsvertragsrecht*, Bd. 1—2, Wien 1935; J. Hémard: *Théorie et pratique des assurances terrestres*, t. I—II. Paris, 1924—1925; F. Monette — A. de Villé — R. André: *Traité des assurances terrestres*, t. I. Paris 1949; P. Sumien: *Traité théorique et pratique des assurances terrestres et des opérations de capitalisation et d'épargne*, Paris, 1948; M. Picard — A. Besson: *Traité général des assurances terrestres en droit français*, t. I—IV, Paris, 1940—1948; P. Moldenhauer: *Das Versicherungswesen*, Leipzig, 1905; V. Ehrenberg: *Handbuch des gesamten Handelsrechts*, Bd. VIII, Ab. 1—2, Leipzig, 1922; V. Ehrenberg: *Privatversicherungsrecht*, Berlin, 1923; F. Herrmannsdorfer: *Versicherungswesen*, Berlin, 1928; A. H. Mowbray: *Insurance*, Washington, 1944; М. Гавриловић: *Наука о осигурању*, Београд, 1930; А. Илић: *Привредно право ФНРЈ*, књ. 2, Сарајево, 1951; Н. Балог: *Послови привредног права*, Београд, 1952; А. Тасић: *Основи осигурања*, Београд, 1952.

(8) Од теоретских дела в. R. Rothe: *Grundlegung zu einer sozialökonomische Theorie der Versicherung*, Jena, 1931; K. Mellerowitz: *Versicherung und Betriebswirtschaftslehre, у Ansprachen und Vortage bei der Eröffnungsfeier des Instituts für Versicherungswissenschaft*, Berlin, 1939, S. 24—46; W. Schmidt—Rumper: *Versicherungswirtschaft und Versicherungsrecht у истој збирци*, S. 67—101; W. Lambert: *Le monopole des assurances*, Paris, 1910.

(9) Потребно је напоменути да је питање права осигурања код нас било посебно дискутовано на Конгресу правника одржаном у Београду 1935, где су поднели реферате Живојин Перић, Милан Бартош, Хуго Верк, Виктор Маро, Милорад Миловановић и Пио Пев (в. Споменницу овог Конгреса, стр. 71—148). — В. и посебно чланке из предатне литературе о потреби регулисања питања осигурања: С. Сретенковић: *Осигурање и питање његовог уређења путем законодавства*, Југословенски економист, I/1936, бр. 4, стр. 245—256; В. Розенберг — А. Тасић: *На прагу законског регулисања осигурања у Југославији*, Југословенски економист, II/1936, бр. 2, стр. 83—113.

самосталних завода за осигурање. Међутим, проблем је шири. Имајући у виду карактер осигурања и сву посебну заинтересованост осигураника код осигурања (која је заинтересованост од врло великог значаја и поред разумљиве заинтересованости и целог друштва за установу осигурања и солидност њене организације и функционисања, тако да се питање осигурања — посебно осигурања ствари — поставља у односу на ове две заинтересованости, а посебно са становишта интересовања друштва као целине, на сличан начин и са доста сличним елементима као и питање амортизације, а делом и као питање трговине), може се свакако поставити претходно питање да ли досадашња врста носилаца осигурања мора и треба да остане и даље једина, или би поред ње било могуће и корисно допустити постојање и других врста носиоца осигурања, а посебно да ли би било могуће стварати посебне носиоце осигурања у циљу т.зв. самоосигурања. Наиме, поред осигурања путем осигуравајућег завода односно осигуравајућих завода као предузећа, поставља се питање да ли би било могуће и корисно допустити у првом реду т.зв. задружно осигурање, при чему би се домен његове делатности могао односити на све врсте или само на неке врсте осигурања. Да ли би и задружне организације, постојеће или нове које би биле створене само у овом циљу, требало да обављају послове осигурања, при чему би се, разуме се, морало поставити питање и њихове организације. То је питање које се данас као опште поставља код свих оних послова односно служби код којих њихови корисници својим држањем према самом послу односно служби, а посебно својим учешћем у управљању, па чак и у руковођењу, могу у знатној мери да утичу на сам обим, ефекат и успех пословања, нарочито смањујући трошкове око обављања оваквих послова односно служби, а то значи чинећи што јевтинијим услуге које им се пружају путем оваквих послова односно служби. Проблем је општи, и он се недавно изрично поставио код питања могућности, потребе и оправдања постојања потрошачких задруга у градовима у односу на (државна) трговачка предузећа (10). Он се може изразити и код других послова односно служби а посебно се поставља у једном специфичном облику код питања оснивања сесоских (државних) трговачких предузећа поред набављачко-продајних задруга или чак и насупрот њима, чак, у крајњој линији, као њихова негација, негација која би одговарала већ постојећој негацији

(10) В. Михаило Швабић: Има ли места потрошачким задругама у граду, Борба, XVIII/1953, бр. 130 од 20. V. 1953; Мома Марковић: Социјалистичка трговина и набављачко задругарство, Борба, XVIII 1953, бр. 148 од 9. VI. 53; Крешимир Цар: Потрошачке задруге, Напријед, X 1953, бр. 27.

задружних облика у граду, а све с обзиром на читав систем производног земљорадничког задругарства и у основи изједначења његовог пословања са пољопривредним предузећима, као и с обзиром на све веће и интензивније повезивање села са тржиштем и са постепеним укидањем разлике између села и града, између градског (у првом реду индустриског) и пољопривредног произвођача (у прилог чега говоре и нацрти уредаба о привредном систему ФНРЈ које је израдила Централна комисија за разраду привредног система). И у томе општем аспекту треба поставити и гледати и питање могућности и оправданости задружног осигурања које се питање данас нарочито мора поставити кад се говори о реорганизацији самог Државног осигуравајућег завода и посебно о разбијању монопола у осигурању који данас постоји.

У вези са питањем врста носилаца осигурања поставља се и питање могућности да сами осигураници који су изложени истој врсти ризика изналазе организационе форме за вршење осигурања, не користећи се ни услугама осигуравајућих завода а не формирајући ни задружне организације у правом смислу. Наиме, могуће је да више осигураника оснују посебна удружења односно бирое при једном од њих (на пр. све фабрике шећера или све фабрике дувана у нашој земљи) преко којих би вршили, на врло различите начине, међусобно осигурање од одређених врста штета, при чему би се они могли и међусобно помагати и контролисати у погледу предузимања превентивних мера, чиме би се опасност од несреће можда више умањила него кад се ово чини преко осигуравајућих завода (при чему би могли доћи у обзир разни облици обавеза између предузећа како код плаћања осигуравајуће премије односно котизације — у вези са врстом средстава и сигурношћу постројења појединих предузећа —, тако и за случај наступиле несреће — евентуална колективна помоћ за обнову уништеног објекта, уколико заједнички већ уплаћени фонд осигурања не би био довољан). Притом би се, за прво време док ови самостални фондови осигурања засновани на директној узајамности не би достигли потребне износе, могло паралелно користити и осигурање преко осигуравајућих завода, при чему би се његов износ смањивао (а повећавао допринос у самостални фонд осигурања), док овај паралелизам не би ишчезао (овакве врсте осигурања могле би доћи у обзир код предузећа која су бројнија а код којих је ризик несрећних случајева релативно — у односу на сва или нека друга предузећа — мањи).

Сви ови облици носилаца осигурања су могући и они су били у разним државама на разне начине коришћени(11). Сваки од њих има својих добрих и рђавих страна, али све те њихове особине нису до-

(11) С. Fischer: *Organization und Verbandsbildung in der Feuerversicherung*, Tübingen, 1911.

сада довољно проучене са гледишта социјалистичке државе и социјалистичког права, а нарочито не са гледишта реалних перспектива развоја односа у нашој земљи, пошто је овде у питању једна установа која своја дејства углавном треба да произведе у будућности. Због тога је, мислимо, потребно претходно продискутовати ово питање не губећи из вида сву његову општост и принципијелност и гледајући га у аспекту специфичности осигурања, нарочито с обзиром на солидност пословања осигурања, а то значи и поверење које сејужно мора имати у осигурање и посебно у осигуравача, носиоца осигурања (јер није свеједно да ли ће пропасти — било са ког разлога — једно трговачко предузеће, нека потрошачка задруга, чак нека комунална банка или штедионица, или ће пропасти неки носилац осигурања; — пропаст првог се брзо заборавља и накнађује, пропаст другог може да буде од далекосежних последица у будућности). При том треба посебно испитати који су разлози који су у капитализму диктирали концентрацију највећег дела осигурања у предузећа осигурања (осигуравајуће заводе) и испитати да ли такав организациони облик носиоца осигурања код нас треба да буде не само главни него и једини. Што се нас тиче, ми мислимо да је што веће — и по обиму и по интензитету — подруштвљавање осигурања у социјализму корисно, уз изналагање погодних организационих облика. А такво, по интензитету (ми би чак рекли и по квалитету и ефекту — нарочито с обзиром на међусобни однос у подели терета различитог степена ризика у разним гранама делатности) јаче подруштвљавање осигурања врши се кроз осигуравајућа предузећа (осигуравајуће заводе).

Без обзира да ли ће постојати један или више врста носиоца осигурања, сигурно је да ће осигуравајући заводи (осигуравајућа предузећа) бити једна од тих врста, и то основна ако не и једина. У вези са тим поставља се питање организације односно броја носиоца осигурања, поставља се питање: један или више осигуравајућих завода, и, за случају ове друге алтернативе, колико и каквих више осигуравајућих завода и какви би били односи између њих како у погледу територијалне тако и у погледу пословне делатности.

Одговор на ово питање зависи од резултанте читавог низа компонента о којима се мора водити рачуна. Те компоненте су с једне стране израз нашег општег развоја, а с друге стране израз специфичности управо осигурања. На једној страни поставља се потреба т.зв. „демократизације“ осигурања, и то како путем непосредне заинтересованости самих радних колектива осигурања за резултате и успех њиховог рада, тако и путем учешћа у управљању осигурањем оних трудбеника којих се оно непосредно тиче, тј. који се појављују — они непосредно или њихови радни колективи — као осигураници. У вези са тим поставља се питање т.зв. децентрализације

Осигурања, тј. стављања осигуравајућих завода под директнију контролу народних одбора на чијој територији они раде, а у вези са тим и евентуално учешће ових народних одбора у акумулацији до које би се дошло. На другој страни истиче се потреба вођења рачуна о карактеру осигурања као неке врсте штедње са одређеним циљем, као неке врсте наменске штедње, при чему могућност постизања овог циља односно намене у многоме зависи од ширине осигураника и могућности поделе ризика на што већи број осигураника, и то не само ради што мање премијске стопе него и ради што веће стварне могућности накнаде штетâ насталих у вези каквог несрећног случаја, што ствара и подиже поверење у осигурање, а што стварно „економски“ подиже осигурање јер га чини јефтинијим и ефектнијим, којим двома особинама треба да се одликује свако добро уређено осигурање, а посебно осигурање у једној социјалистичкој држави.

Разлози за вођење рачуна о свим овим компонентама су бројни. Ако је осигурање засновано у основи на идеји самопомоћи, а то је опште усвојено мишљење докле се материјална средства прибављају путем уплата премија од стране осигураника, онда је разумљиво да у управљању осигурањем у једној држави у којој је учешће народа у свим пословима загарантовано и где је експлоатација искључена, треба да учествују и сами осигураници. Бар осигуравајући заводи имају карактер привредних предузећа (бар у основи) и ако ефекат њиховог рада или бар административна економичност њиховог пословања зависи од залагања и односа самих радних колектива, онда је свакако оправдано, у духу нашег општег развоја, да и ти радни колективи, у једној одређеној мери и на један одређени начин, а нарочито уз вођење рачуна о сличном учешћу и других заинтересованих лица и органа (као, напр., код здравствених и просветних установа, иако са другачијим овлашћењем), управљају односно учествују у управљању осигуравајућим заводима, при чему се наводе и чисто организационо-технички разлози за овакво учешће. Ако народни одбори имају интереса за успех осигурања и посебно за ширење осигурања лица и ствари на њиховој територији (јер се тиме појачава сигурност добара, могућности њихове обнове за случај несреће, повећавају се средства која стоје на расположењу становницима за њихов живот и живот њихових породица, што утиче на повећавање животног стандарда у једном месту, итд. итд.), ако народни одбори имају посебног интереса колико ће и како ће средства добивена на име осигурања бити употребљена за превентивне мере и мере заштите осигураних објеката (лица и ствари — подизање здравствених станица, спровођење антизаразних мера, обезбеђење саобраћаја и преглед саобраћајних возила, пожарна осигурања у свим зградама итд.), ако најзад народни одбори буду имали права на део акумулације до-

бивене код послова осигурања (ако би уопште требало да оваква акумулација постоји), онда је разумљиво што би и они имали интереса: да у најмању руку имају увид и бар минималну контролу над радом, начином рада и ефикасношћу рада осигуравајућих завода. Ако ширина осигурања и број осигураника, заједно са износима вредности осигураних објеката (код осигурања ствари) односно вредностима осигураних давања (код осигурања лица), условљава уопште могућност осигурања (нарочито оног са јединицама осигурања мање вредности — посебно код осигурања од пожара односно града и поплава и осигурања на случај смрти), а посебно условљава могућност удовољења обавезама на случај настале потребе исплате осигурања (посебно за случај т.зв. масовних несрећа — већи градски пожари, шира градобитина или поплава на територији једног среза или само малог броја срезова, епидемије са бројним смртним случајевима у једном крају), а то је све случај код највећег броја осигурања. онда се о овој компоненти „концентрације“ мора озбиљно повести рачуна, нарочито у доба док фондови који служе као подлога осигурања, а нарочито вишак ових фондова (вишак рачунат у односу на минимум, па чак и максимум осигуравајућег фонда, који би били одређени у вези постојећих таблица вероватноће догађања осигураних несрећа које за собом повлаче исплату осигурања) не буду далеко већи него што су данас код нас (у коме би се случају тек могло с правом говорити о њиховој подели на више самосталних осигуравајућих завода). Осим тога има извесних врста осигурања (и то није само поморско осигурање, како се то каткад наводи), које својим обимом и могућношћу ангажовања материјалних средстава превазилазе, и то не само с обзиром на данашње стање него и још извесно време у будућности, економске снаге било које наше републике (при чему, напоменимо, мислимо да код у основи економских проблема, као што је то случај и са осигурањем, са републикама као неким организационим јединицама не треба већ сада много, а у будућности још мање рачунати, пошто оне нису формиране као неке економске комуне, тако да нам се сувишно везивање многих проблема за оквире република чини каткада неправилно, тако да претставља неку врсту „насиља“, административног утицања и чак, иако није потпуно адекватно речено „бироократизма“ више врсте и мање непосредног у привредном односима), а поготову било кога народног одбора (отуда се поменуто питање о економској оправданости република поставља на сличан начин каткад и код срезова и градова овакви какви су данас, тако да се, мислимо, мора поставити принципијелно питање одређивања појма и основних, па према томе и нужних елемената комуне и њеног оформљења у животу, полазећи од поставке постојања комуна врло различитог обима — почев од ФНРЈ, као најшире, па до срезова и већих општина као најужих комуна, између којих се

могу низати и друге, тако да би се постигло дијалектичко јединство свих врста интереса који постоје у нашем друштву, а уз пуну координацију, разуме се и уз „лојалну“ конкуренцију, чиме би се остварило и на овом терену јединство општег, посебног и појединачног у социјалистичкој привреди).

Ми се овде не можемо задржавати на свим разлозима који говоре у прилог односно против појединих компонената о којима треба водити рачуна при давању одговора на питање о организацији осигуравајућих завода (12). О њима је у последње време било у нашој јавности и стручној штампи доста речи (в. посебно низ написа у току 1952 и нарочито 1953 године објављених у „Вјеснику Државног осигуравајућег завода“ — Дирекција за НР Хрватску (13) и „Обвестилима соделавцев Држ. заваровалног завода“) (14), а њима је углавном посвећена и брошура: Реорганизација осигурања у ФНРЈ, коју је издао радио Биро за организацију управе и привреде (15). Међутим, досадашња дискусија водила се на једном релативно уском терену: да ли задржати јединствен осигуравајући завод за целу ФНРЈ, основати више републичких завода или пак основати више „локалних“ завода, при чему би у сваком случају сваки од њих углавном (сем поморског осигурања) вршио све врсте осигурања, а при чему су изношени врло различити предлози како, за случај децентрализације, обезбедити јединство осигурања у нашој држави, тј. какви све односи треба да постоје између више осигуравајућих завода, каква треба да буде њихова територијална надлежност, каква хијерархиска и каквог интензитета повезаност треба између њих да постоји, какви се пословни односи између њих могу заснивати, итд. Нама се, пак, чини да то у основи није правилно или бар да нису испитане и друге могућности

(12) В. нарочито интересантна излагања са врло исцрпним подацима код Р. Aiglave: *Les assurances contre l'incendie par l'état, les provinces ou les villes en Allemagne*, Paris, 1901. — V. и А. Manes: *Versicherungs-Staatbetrieb im Auslande — Ein Beitrag zur Frage der Sozialisierung*, Berlin, 1919; J. Hémond: *La nature juridique des Caisses départementales d'incendies en France, u Festgabe für Alfred, Manes, Berlin, 1927, S. 167—177; A. de Courcy: De l'assurance par l'Etat*, Paris, 1894.

(13) где се нарочито истиче чланак Ј. Јанковец: Мишљење и предлози колектива Генералне дирекције и осврт на мишљења других дирекција, IV/1953, бр. 2, стр. 5—10.

(14) Где се нарочито истичу чланци: С. Јанковић: *Decentralizacija osiguranja*, VIII/1953, št. 2, стр. 26—34; Ј. Вонцељ: *Ali individualnege zavarovalstva res ni mogoče decentralizirati*, VIII/1953, št. 3, стр. 58—67; *Problematika decentralizacije in demokratizacije našega individualnege zavarovalstva*, VII/1952, št. 11, стр. 231—265.

(15) В. и М. Дермастија: *К дискусији о реорганизацији заваровалства*, *Gospodarski vestnik*, II/1953, стр. 34 од 30. IV. 1953; Ј. Јанковец: *Осигурање у ФНРЈ*, *Економска политика*, II/1953, бр. 45, стр. 105—107; Ј. Јанковец: *Дискусија о организацији осигурања*, *Економска политика*, II/1953, бр. 47, стр. 149—150; Ј. Вонцељ: *Поводом чланка о организацији осигурања*, *Економска политика*, II/1953, бр. 49, стр. 190—191; Ј. Вонцељ: *Нови аргументи*, *Економска политика*, II/1953, бр. 50, стр. 211; М. Јевремовић: *Осигурање и нови привредни систем*, *Нова трговина*, VI/1953, бр. 5, стр. 257—289. — *О пољопривредном осигурању в. чланке Миодрага Ђорђевића објављене у: Економска политика*, II/1953, бр. 41, стр. 33; *Социјалистичка пољопривреда*, III/1952, бр. 11—12, стр. 64—68; *Социјалистичка пољопривреда*, IV/1953, бр. 4, стр. 62—67.

„реорганизације“ осигурања код нас (16). Посебно да није довољно расправљено основно питање: јединствен носилац осигурања за све врсте осигурања или евентуално више носилаца осигурања с обзиром на врсту осигурања или бар у вези појединих, нарочито специфичних врста осигурања.

Историски и теориски разлози довели су до формирања јединственог појма установе осигурања, иако се може рећи да сви досад дати јединствени појмови тешко да одговарају стварности (17). То је разумљиво, јер су у питању често врло различити послови, и то не само с обзиром на класично делење т.зв. осигурања ствари и осигурања лица, већ и с обзиром на све различитије врсте осигурања које се појављују и шире, тако да захтевају посебно организовање и регулисање а нарочито изазивају врло различите економске ефекте односно претпостављају врло различите економске услове. Отуда често оправдана специјализација појединих носилаца осигурања с обзиром на врсту осигурања којим се баве, а у вези с тим и њихова посебна организација, различито територијално деловање и различитост њиховог међусобног односа. За послове осигурања од пожара, посебно од пожара зграда, постоје често, поред општедржавних (у смислу територије делатности) и локални осигуравајући заводи, и то као део комуналне делатности. За осигурање у области пољопривреде стварају се посебни регионални заводи с обзиром на климатске прилике појединих крајева, што утиче разумљиво и на висину премиске стопе, а и на обим и места превентивних мера, посебно оних против града, суше и пољских штеточина. За осигурање лица (животна осигурања свих или само неких врста, и то обична т.зв. класична осигурања доживљења и случаја смрти) постоје посебни осигуравајући заводи који се не баве и осигурањем ствари, с обзиром на скоро сасвим различите елементе ове две врсте осигурања и посебно с обзиром на различите начине одређивања и пласмана т.зв. математичких резерви једне и друге врсте осигурања. За поморско осигурање у целини (или за неке његове облике) постоје посебна осигуравајућа друштва односно посебни носиоци осигурања и то чак у међународним размерама. То разуме се не значи да не постоје и осигуравајућа друштва

(16) Тражење и нужност тражења разних организационих облика за поједине врсте делатности показује се нарочито у тражењу посебне организације за железнице у вези са специфичностима ове делатности. — В. Нацрт Уредбе о организацији, пословања и управљању Југословенским железницама, у листу „Транспорт“ IX/1953, бр. 28 од 8. VII. 1953 и читав низ дискусионих чланака по овом питању у овом листу и другим листовима и часописима.

(17) R. Rothe: Grundlegung zu einer sozialökonomischen Theorie der Versicherung, Jena, 1931; P. Laband: Die juristische Natur der Lebens- und Rentenversicherung, у Festgabe Heinrich Thöl, Strassburg, 1879, S. 1—37; P. Mol-denauer: Das private Versicherungswesen, у Entwicklung der deutschen Volkswirtschaftslehre im XIX Jahrhundert, Bd. II, Leipzig, 1908, S. XXXVI—1—17.

која се баве свим (или скоро свим бар основним) врстама осигурања, али то не значи да таква врста осигуравајућих друштава мора бити и једина, тако да би се говорило само, у оквиру наше савремене проблематике, о њиховој организационој форми, о њиховом броју, њиховим међусобним односима у циљу очувања јединственог осигурања у нашој земљи. Потребно је, мислимо, поћи, као од основне чињенице, од врсте осигурања, утврдити заједничке особине свих или само неких врста осигурања али и њихове специфичности, па с обзиром на то доносити решења о организационим облицима и врстама носилаца осигурања (осигуравајућих завода), при чему се не треба држати никаквих шаблона нити по сваку цену копирати облике који су већ коришћени у појединим гранама делатности (ако је већ реч о угледању, онда би предвиђена организациона шема банкарског система код нас — Народна банка ФНРЈ са својим филијалама, специјализоване банке савезног или републичког карактера, комуналне банке, штедионице — можда могла највише, *mutatis mutandis*, да служи за углед), већ тражити управо најадекватније облике с обзиром на сам предмет пословања, с обзиром на врсте осигурања. Зар не би било, например могуће да постоје самостални градски осигуравајући заводи за осигурање од пожара (уз обезбеђење законом прописаног минимума основних средстава која би, за један одређени период времена док резерве не буду достигле одређени износ, служила и као средства за покриће штета), при чему би, разуме се, они могли и ресигуровати своје полисе, па чак ићи и ка увођењу обавезног осигурања против пожара у односном месту (што би зависило од одлуке надлежног органа, а знатно би појачало сигурност у граду и заједничко старање свих становника за предузимање мера како превентивних тако и оних које би могле да умање штету за случај несреће). Зар за територију Војводине и Србије не би од посебног интереса било осигурање од пољопривредних штета и предузимање мера обезбеђења од њих. Али зато зар за сигурност пословања и поверење у солидност пласмана новца и у осигурање као облик личне штедње (а осигурање лица у основи је то), велики и централизовани (републичког или савезног обима — или једни и други) осигуравајући заводи који би се бавили осигуравањем лица не би били облик који би допринео развоју овог код нас заиста сасвим још неразвијеног облика осигурања, развоју овог облика штедње. Разуме се да је овде тешко улазити у давање конкретних предлога, али је, мислимо, потребно скренути пажњу на ову чињеницу приликом доношења решења, јер све већа бројност и разноврсност осигурања, доведена у везу са основним принципима нашег друштвеног и посебно привредног уређења, на-

међу потребу разноврсних организационих форми осигурања, разноврсних носилаца осигурања (18).

Проблем носиоца осигурања (19), са становишта права, појављује се као питање једног од субјеката у правном односу осигурања (он, разуме се, има и многе друге аспекте) (20). У вези са организацијом и статусом ових субјеката као правних лица поставља се низ питања. Ми би овде указали на три која нам се чине да су од великог практичног значаја: питање управљања овим правним лицима, питање државне ингеренције и посебно контроле над њиховим радом, и питање положаја — у односу на осигуранике — агената осигурања.

а) Питање управљања осигуравајућим заводима — било које врсте они били — треба решавати у складу са општим смерницама и принципима нашег развоја, али и уз вођење рачуна о специфичности задатака и пословања ових установа. Притом, остављајући на страну питања да ли су осигуравајући заводи предузећа у правом смислу и да ли су само предузећа, сигурно је да они обављају и једну јавну службу за коју су посебно — и то у појачаном обиму — заинтересовани и друштво као целина и сами осигураници. И та чињеница треба да буде одлучујућа у погледу одређивања учешћа у непосредном управљању осигуравајућим заводима, као што је она била одлучујућа при доношењу решења о непосредном управљању у — на пример — здравственим установама и заводима за социјално осигурање, као што ће она бити одлучујућа при скором решењу питања непосредног управљања у области просвете и културе, и као што она почиње да изазива постављање проблема управљања у трговачким предузећима, бар предузећима унутрашње трговине. Ма колико да су радни колективи осигуравајућих завода заинтересовани за квалитет и успех рада, посебно за што рационалније и јефтиније провођење осигурања, ништа мање нису заинтересовани (ако не и више) сами осигураници и друштво као целина, и то по свим питањима осигурања тако да, мислимо, у непосредном управљању треба обезбедити учешће ова три фактора (а при томе регулисати и у којој сразмери и на који начин ће се бирати лица која би у њихово име управљала осигуравајућим заводима).

б) Проблем ингеренције државе, и посебно проблем контроле државе над пословањем и пласманом средстава (нарочито математичких резерви) осигуравајућих друштава, претставља за последњих пе-

(18) Кад смо већ завршили овај наш реферат објавио је Миодраг Ђорђевић чланак „Техничко јединство и реорганизација осигурања“ (Привредни преглед, III/1953, бр. 246 од 26. VII. 1953), који износи низ интересантних предлога у знатној мери сличних наших.

(19) W. Rohrbeck: Der Versicherungsnehmer, у Festgabe für Alfred Manes. Berlin, 1927, S. 48—64.

(20) W. Rohrbeck: Wirtschaftswissenschaftliche Forschungsaufgabe der Versicherungswesen, Berlin, 1930, Untersuchungen über das Versicherungswesen in Deutschland, Herausgegeben von Verein für Sozialpolitik, München, 1930.

десет година основно питање ове материје у капиталистичким државама (21). И разумљиво, с обзиром на послове осигурања као неке врсте јавне службе, тако да је овде држава, под утицајем нужде, морала посебно и појачано да интервенише, како би отклонила у првом реду шпекулације а затим и несигурност пласмана средстава која у самој ствари нису осигуравајућих друштава већ пре средства која су њима поверена од стране других (и то великог броја) лица за постизање одређене намене. Нова организација и начин непосредног управљања осигурањем код нас отклониће свакако у извесној мери ове негативне опасности односно појаве (чак можда у знатној мери, све с обзиром на прописе о пласману средстава осигуравајућих завода), али свакако да их неће у потпуности спречити. Искуство из рада других предузећа у којима је већ спроведено радничко управљање а и искуство послератног пословања Државног осигуравајућег завода (напр. по питању висине премија, испуњења услова за закључење осигурања, утврђивања висине наступеле штете и нарочито пуне вредности осигураних објеката — о чему има врло добрих података у наведеним часописима-билтенима Државног осигуравајућег завода који се издају у Хрватској и Словенији) указују да ингеренција и посебно контрола државе не може још потпуно да изостане. Напротив. Од ње, мислимо, не треба по сваку цену бежати јер је држава као претставник друштва, с обзиром на врло велики број осигураника а с обзиром на мали број њих који — поред радних колектива осигуравајућих завода — могу учествовати у непосредном управљању осигурањем, а и као сама непосредно заинтересована, у могућности да има увид у целокупност проблематике осигурања и да помаже и контролише његов рад у најбољем и најсигурнијем правцу. То нарочито зато што је код осигурања, као и код новца и штедње, питање поверење маса основна ствар, а данашњи степен развоја мислимо још увек даје основа веровању да је држава у стању да доста допринесе и обезбеди ако не стварању тога поверења а оно свакако његовом одржавању и очувању. И сасвим разумљиво, с обзиром на карактер наше државе као државе која води рачуна о интересима народних маса као целине и као разнородних јединки (у форми појединачна, радних колектива, заједница, удружења и других облика међусобног повезивања који постоје у нашем друштву и посебно у нашем привредном животу), при чему ингеренција такве државе не треба да буде и у основи није ингеренција једног бирократског апарата, већ ингеренција и контрола највише и најсвеобухватније заједнице

(21) A. Manes: *Moderne Versicherungsprobleme*, Berlin, 1913; E. Patterson: *Supervision of insurance in the United States of America*, у *Festgabe für Alfred Manes*, Berlin, 1927, S. 178—188; P. Moldenhauer: *Das Private Versicherungswesen, у Die Entwicklung der deutschen Volkswirtschaftslehre im XIX Jahrhundert*, Bd. II, Leipzig, 1908, S. XXXVI — 1—17; A. Krafft: *Les cautionnements des sociétés d'assurance*, Lausanne, 1920; B. Chenot: *Organisation économique de l'État*, Paris, 1951.

радних људи, чији је такав карактер обезбеђен и све се више обезбеђује управо непосредним учешћем народа и свих радних људи и њихових претставника у управљању државом, у извршењу свих задатака који се пред нашу државу у овом моменту постављају.

в) Најзад, као треће питање на које овде треба посебно указати мислимо да је питање положаја т. зв. агената осигурања, тј. лица која у име и за рачун осигуравајућих завода долазе у контакт са осигураницима, чине им понуде, закључују уговоре о осигурању, уручују полисе, наплаћују премије, па чак евентуално врше и утврђивање настале штете и процену њене висине. Питање њиховог положаја може бити регулисано било путем општих прописа о пуномоћству, било путем посебног законског регулисања. Ми мислимо да је овај други начин бољи, с тим што би се ови агенти осигурања правно третирали као нека врста „прокуре у маломе“, а то ће рећи што би у закону унапред њихова права и дужности били одређени, а посебно била би одређена њихова овлашћења према осигураницима. То зато да би се отклониле било злоупотребе које би ови агенти могли да чине, било заблуде осигураника због којих ови могу, без њихове кривице, да претрпе штету (22).

II

Друга група питања у вези осигурања односи се на проблеме правних односа који проистичу из послова осигурања (22а). Њима би се могао додати низ чисто теоретско-правних питања из ове области (напр.: питање самог предмета уговора о осигурању (23), питање врста осигурања (24), питање интереса код осигурања (25), питање односа трећих лица у погледу осигурања (26), питање јединствености осигурања лица, тј. односа између т. зв. приватног и социјалног осигурања

(22) Питање правног положаја агената осигурања се сматра као једно од најспоријих питања у овој материји. — В. V. Ehrenberg: Die Verantwortlichkeit der Versicherungsgesellschaften für ihre Agenten, у Festgabe der Göttingen Juristen-Fakultät für Rudolf von Jehring zum Fünfzigjährigen Doktorjubiläum, Leipzig, 1892, S. 1—42.

(22а) Поред опште литературе наведене под бр. 7 и 8, в. и Milorade Milovanovitch: Le droit privé de l'assurance — l'assurance contre l'incendie, Paris, 1935 (в. и наш приказ ове књиге у Браничу за 1935, стр. 254—256).

(23) С. Пенчев: Обект на осигурителнија договор, Софија, 1938, где је врло исцрпно наведена литература о овом питању.

(24) Н. Dorn: Zur Einteilung der Versicherung, у Festgabe für Alfred Manes, 1927, S. 1—47.

(25) V. Ehrenberg: Das Interesse im Versicherungsrecht, München, 1915; E. Bruck: Zum Begriff des Interesses im Versicherungsrecht, у Die Reichsgerichtspraxis im deutschen Rechtsleben, Bd. IV, Berlin, 1929, S. 123—142.

(26) В. например: P. Dupuich: L'assurance-vie, Paris, 1922; Ж. Лукић: Уговор о осигурању живота, Београд, 1930; В. С. Гохман: Страхование жизни, Москва, 1944; В. Ган: Личное страхование, Москва, 1945.

(27), питање утицаја рата на осигурање (28), питање превентивних мера (29) итд.), но ми се на њима не би могли овде задржавати с обзиром на ограниченост времена односно простора (исто тако овде се не би могли задржавати на проблемима који се посебно тичу само извесних врста осигурања — напр. т. зв. народно масовно осигурање (30), осигурање зграда) (31) (32).

У погледу регулисања правних односа осигурања поставља се претходно методолошко питање у коме обиму то регулисање путем законских односно уопште државних прописа треба учинити, водећи рачуна о слободи уговарања која и код овога уговора треба да буде остављена. Код одговора на ово питање мислимо да се више не сме полазити од класичног схватања да је слобода уговарања основно начело, да законске норме — пошто је у питању имовински однос — треба да имају диспозитиван карактер, и да законско регулисање треба да буде само средство за заштиту слабијег уговорача, а то значи према искуству капиталистичког света, осигураника. Тако схватање служи као основно у капиталистичким државама и правима, ма да оно и тамо не може да буде спроведено у пракси. Законодавство појединих земаља, императивност многих њихових прописа, као и захтевање сагласности државних органа на опште услове појединих врста осигурања могу да послуже као доказ тога, иако основно гледање на овакав став према осигурању остаје задржано: остати у границама нужности средстава за заштиту слабијег уговорача, тј. осигураника. Код одговора пак на ово питање ми не можемо полазити од оваквог основног схватања, иако и овај мотив није још без значаја у овој фази нашег друштвеног развика и постигнутог ступња социјалистичке свести. Две основне црте овог правног односа — уговора о осигурању — треба да буду одлучујуће: његова масовност и његова садржинска истоветност. Број уговора о осигурању је врло велики и он се стално повећава што долази и као израз гледања у осигурању једног облика јавне службе. Садржина уговора о осигурању, управо с обзиром на ову масовност и бројност, а и с обзиром на карактер за-

(27) H. Rosin: Die Rechtsnatur der Arbeiterversicherung, Tübingen, 1908; Granfield - Gaumitz - Taylor: Social security and life insurance, Madison, 1940; A. Manes: Moderne Grundprobleme, Berlin, 1913, S. 12—50; H. Glaetli: Die Versicherung auf fremdes Leben, unter besonderer Berücksichtigung der Gruppenversicherung, Berlin 1947; V. Kaskel: Die Entwicklung der formellen Versicherung in der sozialen Unfallversicherung, u Festgabe für Alfred Manes, Berlin, 1927, S. 248—279.

(28) Theodor Süß: Die Privatversicherung im Kriege, Berlin, 1940.

(29) У вези са чим се поставља питање: зашто да цело друштво плаћа све трошкове превентивних мера против пожара, кад то у првом реду користи појединим власницима, односно носиоцима права управљања.

(30) В. Д. Ј. Мијалковић: Један облик штедње — народно осигурање, Београд, 1907; P. A. Söhner: Die private Volksversicherung — ihr Wesen und ihr Wert und die wichtigeren Reformbestrebungen, Tübingen, 1911.

(31) А. Борисављевић: Обезбеђење накнада за штете од града, Београд, 1900.

(32) Ј. Коштуница: Из осигурања — пракса немачких судова, Београд, 1935.

једничности интереса осигураника изражених кроз истовремено осигурање који се изражава кроз рачун вероватноће и нужну уједначеност њиховог третмана у једноврсним осигурањима, мора да буде у многоме истоветна, јер се само тако може обезбедити и њихова масовност а и изразити узајамност која је подлога овог правног посла. То су чињенице које реално постоје и о којима, као полазним, треба водити рачуна. Отуда мислимо да та масовност и садржинска истоветност уговора о осигурању, које су особине у сваком случају данас постале нужне, налажу и оправдавају доста широк обим захвата законског регулисања у области осигурања. Притом се, мислимо, не треба бојати „бирокупатизације” и повреде принципа слободе уговарања односно принципа, по нашем мишљењу и посебно за наше право потрешно названог, аутономије воље, па преко тога и слободе појединца. Прво зато што принцип слободе уговарања није никаква догма која је без изузетка, а нарочито не која би се нужно морала односити на све елементе и све клаузуле једног уговора (и поред оваквог законског регулисања остаје још увек доста широко поље слободи уговарања и код уговора о осигурању). А затим, стварно слобода уговарања код уговора о осигурању, за читав низ клаузула, и не постоји: осигуравајућа друштва једнострано диктирају те клаузуле као услове уговора, или тачније као услове „уговора”. Зато, не затварајући очи пред стварношћу, ако је већ потребно да ове клаузуле буду диктиране (а другачије не може да буде с обзиром на карактер и особине уговора о осигурању — масовност и садржинска истоветност главних клаузула, а у капиталистичком друштву и с обзиром на однос економске моћи уговорача), онда мислимо да је боље да их „диктира”, да их прописује држава у име друштва, држава у име народа, него да то чини само један од уговорача, па макар то било и „државно предузеће”, јер оно неће увек бити у стању ни да води довољно рачуна о општим интересима, а нарочито не да у једнакој мери заштити интересе оба уговорача, тако да и данас код уговора о осигурању, зато што услове уговора о осигурању по правилу једнострано одређује сам осигуравајући завод, још увек срећемо „лихварске” клаузуле, тј. клаузуле које су „стипулиране” само у интересу осигуравајућег завода, ако не и на штету осигураника.

У вези са овим претходним методолошким питањем поставља се и питање где, у систему законодавства, треба да буде регулисано право о осигурању. Сигурно да би, због рационалније законодавне технике и што једнообразније судске (и евентуално арбитражне) праксе код заједничких питања свих уговора, било боље ако би уговор о осигурању нашао своје регулисање у јединственом грађанском законнику односно јединственом закону о привредним уговорима. То, међутим, за моменат није могуће код нас. Зато мислимо да би за уговор о осигу-

гурању требало донети један закон и то т. зв. методом концентрације (33), тј. што би се он односио на све врсте осигурања обухвативши сва заједничка питања свих или већине врста осигурања, с тим што би у посебним одредбама била, по потреби, регулисана и нека специфична питања појединих врста уговора о осигурању (34). Притом треба, мислимо, нагласити две ствари. С једне стране, највећи део ових законских прописа о осигурању мораће да буде императивног карактера, и то треба нарочито нагласити, јер то одговара стварној природи односа из осигурања, а посебно карактеру јавне службе која се у основи спроводи путем осигурања. С друге стране потребно је том приликом заузети став о питању састављања т. зв. општих услова осигурања односно општих услова полиса, тј. решити да ли ће се препустити самим осигуравајућим заводима да они одређују ове опште услове (рачунајући ту и одређивање висине премије), или ће неки, и који државни органи бити надлежни, и притом у којој мери, на који начин и са каквим интензитетом, да одобравају односно дају сагласност како на опште услове уговора о осигурању уопште, тако и на опште услове појединих врста осигурања. Подижући осигурање на степен јавне службе, на који се степен оно само својим значењем у савременом друштву подиже, и имајући у виду сав типски карактер ових уговора који иду до категорије уговора по пристанку, нама се чини да овај регулаторни елеменат мора бити — разуме се са мањим интензитетом него код оних питања која буду изрично законом регулисана — коришћен у знатној мери, јер он, за разлику од низа других тзв. индивидуалних уговора и уговора са специфичном и конкретном садржином, не само да није од штете, већ је и користан па чак, бар још за овај моменат, и нужан. Све то пак чини, слично као у области економског пословања, једну карику у корисној и нужној интервенцији односно контроли државе у области осигурања, интервенцији и контроли која обезбеђује с једне стране добро функционисање ове службе а с друге стране омогућује да интереси и друштва као целине и оба уговорача (која ни код нас у многим случајевима неће бити у истом положају да учешћем своје воље и уз штићење својих чак и оправданих интереса одређују клаузуле односно услове уговора, обезбеђујући тиме „једнакост“ странака), буду у пуној мери и на једнак начин, без дакле предоминирања интереса једног над интересима другог уговорача, заштићени. А свака мера која томе води, ако је она оцењена као најбоља или чак и као једино могућа, треба да буде коришћена, разуме се уз изналажење

(33) В. реферат проф. Перића и Вартоша на Конгресу правника у Београду, 1935 године, објављен у Споменици Конгреса, стр. 71—85.

(34) Тако је поступљено, например, у Немачкој, Швајцарској, Аустрији, Шведској, Кини, Француској, Норвешкој итд.

начина да њено коришћење заиста и доведе до жељених, а то значи најбољих резултата.

При материјалноправном регулисању правних односа из области осигурања биће потребно темељно прегледати сва материјалноправна питања која су се до сада у теорији, упоредном праву у нашој савременој пракси постављала, а у вези са тим одредити, с обзиром на значај и општост односно униформност појављивања, и обим, начин (императивним или диспозитивним нормама) и место (у закону, општим или посебним условима) њиховог регулисања. Притом, разуме се, треба узети у обзир обим и садржину решења до којих се у овој области дошло у савременим законодавствима и савременој пракси осигурања уопште, али се исто тако мора водити рачуна о специфичностима „пословног морала“ који треба да влада у нашем уговорном и посебно привредном праву, као и о карактеру саме службе осигурања код нас и недопуштености постојања експлоатације осигураника коришћењем бољег економског положаја осигуравача (који ће и код нас остати, па ма како била извршена организација осигуравајућих завода) односно нужде осигураника. То, пак, значи да у нашем праву осигурања треба да буду извршене извесне измене у односу на стање које постоји у иностранству, па чак делом и на стање које данас постоји у пракси код нас, да би тако наше ново право осигурања представљало део права једног социјалистичког друштва. Притом сваки проблем треба да буде сагледан у свој његовој реалности и да се за њега потражи решење које ће у једнакој мери заштитити како интересе осигураника тако и интересе осигуравајућих завода. На неколико примера покушаћемо само да укажемо на ту проблематику.

1. — У складу са класичном доктрином уврежило се скоро опште усвојено схватање у теорији права о осигурању да је уговор о осигурању консенсуалан уговор и да је полиса само доказ о његовом закључењу (35). У вези са тим, разумљиво, поставља се читав низ питања о природи понуде за закључење уговора о осигурању, о њеној обавезности и року те обавезности за понуђача, о манљивости усмених изјава воља, о овлашћењима претставника осигуравајућих друштава, о моменту и месту закључења уговора о осигурању, о доказивању постојања уговора о осигурању, о односу између несасгласних усмених и писмених клаузула при закључењу уговора о осигурању, и многа друга питања, која се често компликују с обзиром на регулисање правног положаја агената осигурања (36). А међутим, стварно у пракси решења свих ових питања, што је и оправдано с обзиром на

(35) W. Kisch: Die Ausstellung des Versicherungsscheins, у Festgabe Alfred Manes, Berlin, 1927, S. 125—135.

(36) В. њихов практични приказ код L. Derblich: Das Oestereichische Versicherungsrecht, Berlin, 1903.

карактер и масовност уговора о осигурању, дају се као да је уговор о осигурању битно писмен и да у ствари без писмене полисе о осигурању он и не постоји (услед чега се каткад могу да оштете интереси осигураника). Зато мислимо да је потребно при регулисању свих питања у вези самог закључења уговора о осигурању поћи од стварности и писмену форму овог уговора сматрати као битну, и то како у погледу самог закључења тако и у погледу било каквих накнадних измена клаузула уговора. На тај начин читав низ питања која су се до сада више-мање вештачки постављала отпадају, а странкама, нарочито осигураницима, биће очигледнији значај самог писмена, саме полисе, па ће на њу, на кодекс њених клаузула, обратити већу пажњу. Ово нарочито долази као потребно у вези са све већим бројем државних императивних норми у области осигурања и са све потпунијим, од државних органа потврђених или не, т. зв. општих услова уговора о осигурању, са све обимнијим, а стварно непроменљивим и ван воље бар једног од уговорача ако не и оба, „уговорног кодекса” штампаних клаузула уговора о осигурању.

2. — Питање правног значаја изјава и података датих од стране осигураника приликом закључивања уговора о осигурању, а нарочито питање последица нетачности ових изјава, претставља једно од основних питања код овог уговора, с обзиром на његов типски и скоро строго формални карактер. Притом могу постојати врло различити узроци због којих је дошло до ових несагласности, а нарочито се мора водити рачуна да ли је до ових нетачности у подацима дошло са знањем, чак уз злу намеру осигураника, или само услед његове заблуде (37). Полазећи од „строгости”, „писмености” и „типичности” уговора о осигурању, досад се у праву овим питањима прилазило најчешће формално, што је у првом реду водило заштити интереса осигуравајућих друштва. Притом се по правилу није водило рачуна у којој мери, чак и за случај заблуде или мале непажње, учињене нетачности заиста и утичу на стварну садржину односа који се заснивају у конкретном случају између осигураника и осигуравајућег друштва, тако да је такво „тумачење” уговора често претстављало његово злоупотребљавање. Такве појаве би морале у нашем новом праву да буду отклоњене, нарочито у вези све веће масовности самог уговора о осигурању. То исто важи и за одређивање значаја свим пропустима које би у погледу дилigentних радњи учинио осигураник, а где су осигуравајућа друштва, позивајући се на „законску снагу” уговора, често чинила злоупотребе. А слично питање, иако у блажој форми, може се поставити и за случај пропуштања предузимања превентивних мера заштите од стране осигураника, при упоређењу могућности односно неизбежности наступања несрећног случаја и под

(37) E. Ambroselli: Du contrat d'assurance sur la vie — obligations de l'assuré et de l'assureur, Paris, 1895.

претпоставком извршења и под претпоставком неизвршења уговорених превентивних мера заштите.

3. — Код појединих уговора о осигурању често се употребљавају извесни називи природних појава, за које се обично везује настапање несреће, па према томе и накнада штете. Такав је случај, на пример, са терминима поплава, бура, валови, ураган, метеж, побуна, професионална незгода, непосредна последица грома и др. Њихов пак правни значај не мора да буде и често није довољно одређен, па према томе и неспоран. Напротив. И то како с обзиром на неједнако дефинисање и различите облике ових појава у стварности тако и с обзиром на обим обавеза које је на себе, у вези са овим појавама, примио осигуравајући завод односно на тај обим како га замишља осигураник. Та неуједначеност може да ствара код осигураника илузију о његовој заштићености од неких штета иако то стварно није случај, а таква илузија опет може да ублажава његову пажњу да се на други начин заштити од штета за које није покривен осигурањем. Извесност и сигурност у овим појмовима, као и уопште код осигурања, треба да буде обезбеђена у што је могуће већој мери, како би се отклониле несагласности у схватањима које се, нарочито на страни осигураника, појаве тек кад дође до несрећног случаја и кад постаје јасно да осигурање није постојало у оној мери како је то претпостављао осигураник. А за уговоре код којих то, и то каткад чак код основних питања постоји, не би се могло рећи да су правно најбоље регулисани (38).

4. — Питање извесних клаузула у уговорима о осигурању које својом садржином могу у једном моменту да изазову посебан финансиски ефекат односно које својом садржином могу код појединих уговора да стварају знатне разлике у третману појединих осигураника. захтева такође, посебно за случај већег броја и то различитих носиоца осигурања, посебно регулисање односно одређивање услова под претпоставком чијег испуњења може се у уговору усвојити један или други начин њиховог регулисања. Такав је, на пример, случај код осигурања од пожара и уништења ствари уопште са клаузулом земљотреса, код личног осигурања у корист трећих, код личног осигурања за случај несреће при раду са клаузулом самоубиства, итд. По свим овим клаузулама, њиховој употребљивости, њиховој сагласности са самом природом и економском моћи средстава која се прикупљају путем осигурања, њиховој моралности и сл. — постоје врло подељена мишљења и врло различита употреба. Зато мислимо да њих треба јединствено регулисати бар у општим условима осигурања.

(38) О питању тумачења уговора о осигурању в. F. Fick: Die bei der Auslegung der Versicherungsvertragsrechts massgebenden Grundsätze, insbesondere nach schweizerischen Recht, Zürich, 1917.

5. — Питање врста осигурања мора се поставити као једно од практично најважнијих питања у овој области (39). И то како у погледу осигурања ствари тако и у погледу осигурања лица. Савремени живот чини да се не само умножава обим могућности наступања штета, него се умножавају и врсте околности под којима могу настати штете, тако да се стално повећава и број врста осигурања. Притом познати случајеви врста осигурања у капиталистичком свету, нарочито у Сједињеним Америчким Државама, иду скоро до апсурда. С друге стране, рентабилност појединих врста осигурања је врло различита, што чини да се поједине врсте осигурања, чак оне које нису друштвено највише корисне, нарочито форсирају, док се неке друге запостављају, чак нерадо закључују. Развој нашег осигурања после Ослобођења био је углавном заштићен од ове две, по нашем мишљењу, негативне црте. Међутим, у вези са питањем реорганизације осигурања постоји опасност да се ове две негативне црте појаве и код нашег осигурања, посебно друга (40). Остављајући овде на страну већ поменуто основно питање међусобних односа, по основу рентабилитета и међусобне зависности односно помагања мање развијених привредних грана од стране више развијених привредних грана, дакле питање односа између појединих врста привредне делатности, мислимо да се у материји осигурања, с обзиром на карактер осигурања као неке врсте јавне службе, не може све одређивати искључиво по принципу рентабилитета, тако да ће бити потребно да друштво води рачуна — и интервенише — у случају ако даљи развој нашег осигурања, с обзиром на принципе на којима ће бити засновано пословање осигуравајућих завода, буде пао под знатнији утицај ових негативних тенденција. Зато у новом праву о осигурању треба обезбедити мере за отклањање ових појава ако би до њих дошло.

6. — Питање односа осигураника према предмету осигурања (па било да је то ствар или лице — остављајући на страну спор да ли је потпуно тачно управо ово означити предметом осигурања односно предметом уговора о осигурању) треба да буде посебно регулисано, како би се отклониле злоупотребе које се чине од стране осигураника, а посебно како би се осигуранику наложиле и обавезе пажње и старања око очувања, заштите, отклањања несреће и смањења проузроковане штете за случај настале несреће на предмету осигурања. На тај начин биће више истакнут карактер осигурања који оно има код нас, а и сва заинтересованост самих осигураника за што рационалније, ефикасније и јевтиније осигурање, пошто ће у крајњој линији, са смањењем броја несрећа и штета при наступелим несрећама,

(39) H. Dorn: Zur Einteilung der Versicherung, у Festgabe für Albred Mares, Berlin, 1927, S. 1—47.

(40) в. у том правцу разматрања у брошури: Реорганизација осигурања у ФНЈ, Београд, 1953, стр. 38—40.

у нашој држави имати користи сами осигураници а не, као у капитализму, у првом реду и највише акционари осигуравајућих друштва (то ће код нас, са развијањем ових дужности осигураника, моћи постепено одвести с једне стране до смањења премиских стопа, а с друге стране до повећавања средстава за превентивне мере, па према томе и до повећавања обима и квалитета самих првенствених мера, од чега ће опет, у крајњој линији, имати користи не само осигураници него и цело друштво).

7. — Питање плаћања премије, нарочито питање начина и места плаћања, обавезе осигураника да се презентира за исплату или да му признаница за исплату буде поднета о року, питање *delais de grâces* при плаћању премија, питање закашњења при плаћању премија и нарочито односа момента плаћања премије односно закашњења плаћања и момента насталог осигураног случаја односно штете, — треба да буду подробно регулисана, и то тако да би била наглашена сва важност уредности и тачности извршења ових обавеза од стране осигураника, али и да би се водило рачуна о савесности осигураника, а то ће рећи да се при регулисању овог питања не би више водило рачуна само о формалним моментима већ и о стварним ситуацијама.

8. — Питање раскида уговора о осигурању, које се питање, релативно, код овог уговора може чешће поставити него што је то случај код многих других уговора, претставља свакако једно од питања у чијем је регулисању интерес осигуравајућег завода био одлучујући. Задржавајући за себе једнострано и скоро неконтролисано право раскида уговора о осигурању у многим случајевима чак и најмањих пропуста осигураника, који пропусти често нису битни за сам уговорни однос, а посебно стварно ништа не мењају у погледу садржине односа до кога је дошло на основу уговора о осигурању, осигуравајући заводи су се широко користили овим задржаним правом, овом уговорном клаузулом коју су једнострано прописивали односно диктирали (уколико је већ нису и каткад злоупотребљавали), тако да се друга уговорна страна — осигураник — скоро стално налазила под ударцем „Дамокловог мача“ који је држао у руци осигуравајући завод, јер је био у стању да, услед много недовољно јасних и непрецизних уговорних клаузула, изазове раскид уговора о осигурању. То је стварало однос неповерења између осигураника и осигуравача, однос који се може разумети у капиталистичком праву и друштву, али који, мислимо, не може и не сме постојати код нас. Отуда сматрамо да се, делом у закону а више у општим условима уговора, мора много прецизније и јасније него што је то углавном случај данас одредити у којим случајевима може доћи до једностраног раскида уговора о осигурању било од стране осигураника било од стране осигуравајућег завода, а евентуално одредити и сам начин, поступак извештавања једног уговорача од стране другог о коришће-

њу овог права, па чак евентуално у неким случајевима и сам начин коришћења овог права на отказ уговора о осигурању (разуме се да ће се у вези са овим морати поставити и питање случајева у којима би осигураник имао право на повраћај једног дела уплаћених премија).

9. — Питање утврђивања наступиле штете и њене висине је од битног значаја како за сам осигуравајући завод тако и за осигуранике. То питање је најчешће разлог спорова који настају у области осигурања, и то како у погледу самог основа права на накнаду штете и висине штете, тако и у погледу самог поступка утврђивања штете. И то долази као последица било многих нејасности уговора о објекту осигурања, било недовољне пажње и чак недовољне савесности при утврђивању у процени штете (41). Новим законским прописима у првом реду, а затим прецизнијим општим клаузулама уговора треба подробно регулисати ово питање, обезбеђујући при томе у самом поступку учешће како стручних лица, тако и претставника друштва, јер од правилног решења овог питања зависе и фондови осигурања, а то у крајњој линији значи друштвени фондови (42).

10. — Питање обавезности осигурања се најчешће решавало с обзиром на врсту осигурања, те се оно уводило само код одређених врста осигурања, које су се онда појављивале само као такве, тј. обавезне. Такав је случај, на пример, код осигурања лица при превозу (43), при чему се број случајева обавезног осигурања повећава, а у последње време се већ говори о општем обавезном осигурању против свих врста одговорности за штету (44). Међутим, мислимо да

(41) Притом је нарочито од важности одредити шта се има разумети под појмом „пожар“, у вези са разним узроцима његовог наступања.

(42) В. F. Fick: Der Begriff der Feuerversicherung, Zürich, 1918; F. Fick: Einige Grundbegriffe der Schadensversicherung: Ersatzwert, Interesse, Gewinnverbot, Zürich, 1918.

(43) У нашој литератури в. В. О. Благојевић: Међународна грађанска одговорност аутомобилиста и обавезност осигурања ове одговорности, Београд, 1937. — В. и V. Cadère: Théorie et pratique de l'assurance de responsabilité, Paris, 1923; С. Hüschelrath: Betrachtungen zum neuen Bedingungsrecht der Kraftfahrt-Haftpflichtversicherung, Berlin, 1941; као и низ публикација Међународног института за унификацију приватног права, са седиштем у Риму.

(44) Као заступник оваквог осигурања нарочито се истиче проф. Алберт Еренцвајг, указујући на сву опасност коју савремени живот и промет изазивају, тако да је скоро свако лице у сталној опасности да претрпи штету, али с друге стране и у опасности да другоме нанесе штету. По нашем мишљењу овакво схватање, поред извесних користи: олакшавања оштећеном лицу да брже дође до накнаде штете и да та накнада буде ефикасна, може да доведе до преваљивања терета оваквог осигурања на што шири круг лица, а да тај терет смајни управо онима који највише извлаче користи из повећаног промета, тако да се са његовом оценом, у оквиру једне капиталистичке државе, мора бити врло суздржљив ако не и скептичан. Код овог осигурања се често поставља питање његове моралности: да ли није неморално, иако је то евентуално корисно, да се неко може осигурати против штета које причини својом сопственом кривицом. Притом, разуме се, код одговора на ово питање, тј. на питање допуштености овог осигурања, свакако се мора водити рачуна о чињеници да се овим осигурањем штите и интереси оштећеног лица. — В. K. Jannot: Zur Vervollkommnung der Haftpflichtversicherung, Berlin, 1940; L. Vučina: Socializacija rizika v modernem prometu, Pravnik, VIII/1953, br. 1—3, str. 43—71.

би се могућност обавезног осигурања могла и проширити, при чему наступање те могућности не мора увек бити везано за све случајеве једне врсте осигурања или за целу територију једне државе. Поједине општине могле би, на пример, доносити, по одређеном поступку, одлуке о обавезном осигурању свих зграда у једном месту чиме би се општа безбедност повећала, а тиме би се повећала и узајамност односа између свих субјеката који су изложени истом ризику, па према томе би се повећало уопште старање за отклањање несрећних случајева и смањење штете при наступилој несрећи. Зато при регулисању ових питања треба имати у виду и ову могућност и, с обзиром на њене многоструке позитивне стране, створити услове за што повољније њено остваривање у пракси (45).

11. — Најзад, у вези целокупног регулисања права осигурања, поставља се потреба доношења и колизионих норми по питању осигурања, и то, као што је то већ учињено код нас у низу других случајева (на пример брак, старатељство, меница, чек), посебно за овај уговор (46).

III

Материја осигурања се каткад претставља као више организационо-техничка категорија са већ утврђеним појмовима и установама, тако да се, у смислу овог схватања, јединственост и једнообразност њеног правног регулисања сама од себе намеће. То, међутим, мислимо, није тачно. Материја осигурања, макар колико она изгледала одвојеном, затвореном и техничком, део је опште друштвене, посебно опште економске и правне проблематике. Отуд она мора да дели судбину ове, мора да иде у складу са њеним развојем. Неколико основних питања на којима смо се овде задржали то показују. А они у исти мах, мислимо, показују да се проблемима осигурања — и организационим и материјално-правним — мора прићи у свој њиховој целовитости. Нарочито данас кад осигурање код нас треба да добије и нове облике, а временом у знатној мери и нову садржину. А то значи и ново правно регулисање, потпуно по своме биму, и социјалистичко по својој садржини.

Др. Борислав Т. Благојевић

(45) В. М. Гец: Организација ветеринарске службе посматране кроз осигурање стоке, Ветеринарски гласник, VII/1953, бр. 5, стр. 297—303; М. Гец: Осигурање стоке, Ветеринарија, II/1953, св. 1, стр. 178—201.

(46) В. Guido Bonolis: Les assurances sur la vie en droit international prive, Paris, 1902; W. Rothe: Ueber deutsches internationales Privatversicherungsrecht, Leipzig, 1934; М. Picard: L'autonomie de la volonté en matière de contrats d'assurance, у Travaux Com. Fran. DIP, V, 1937—1938, p. 137—155.